

ԳՐԱԴԱՐԱՆ**“ԼԻԱԿԱՏԱՐ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ****ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒԻ****ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԵԱՄԲ 562 ԼԵԶՈՒՆԵՐԻ”****Ն Ե Ր Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ն**

ՀՐԱՋԵԱՏ ԱՃԱՌԱՆ — ԵՐԵՎԱՆ — 1955, Էջ 655

Հոգովայնեցիները աշխարհակալութեամբ հետզհետէ նուաճեցին Իտալիոյ բոլոր մասերը ու քրիստոնէութեան առաջին դարուն, վերջ տալով այդ ցեղերուն և լեզուներուն ամէն կողմ տարածեցին լատիներէնը, որ դարձաւ միակ տիրող լեզուն։ Հոս է յունարէնի և լատիներէնի տարբերութիւնը։ մինչդեռ առաջինը կը ներկայացնէ բազմազան բարբառներու շարան, իբրև արդիւնք քաղաքական կազմութեան, ընդհակառակը, լատիներէնը կը ներկայացնէ մէկ ամբողջութիւն և մէկ բարբառ, իբրև արդիւնք իր պետական միասնեան կառուցուածքին։ Նոյնիսկ այն շրջանին, երբ լատին պետութիւնը քայքայուած էր, լատինական գրական լեզուն մնաց իբրև Լատին ինկղեցեոյ յատկանիշը։ Բայց լատիներէնը Իտալիոյ սահմաններուն մէջ չմնաց։ Պատմութիւնէն գիտենք, թէ հռոմէական պետութիւնը ինչ մեծ տարածում ստացաւ հին աշխարհի բոլոր մասերուն մէջ։ Լատիներէնն ալ անոր հետ ամէն կողմ տարածուեցաւ և դարձաւ այնպիսի համաշխարհային լեզու մը, որուն նմանը չէ տեսած պատմութիւնը։ Հռոմէացի զինուորները այդ լեզուն փոխադրեցին Գաղլիա, Սպանիա և Ռումանիա և այս երկիրներու ժողովուրդները հետզհետէ մոռնալով իրենց լեզուն, ընդունեցին Լատիներէնը, որ ձեռքառաւ իր յոյն երկիրներու անկախութեամբ, հռոմէական պետութեան կործանումէն յետոյ ծնունդ տուաւ առանձին և անկախ լեզուներու, որոնք ընդհանուր բառով մը կը կոչուին Եւրոպայեան կամ ռոմանական լեզուներ։

Լատիներէնը տարածուեցաւ նաև Բիւզանդական պետութեան մէջ։ Աղբիւրներէն

դէպի արեւելք, ամէն կողմ լատիներէնը կը տիրէր. այդ երկիրներու գրական քնակչութեան քառորդը, Յ. Ք. 400 թուականներուն արդէն լատիներէն կը խօսէր։ Նախկին Թրակացիները և Իլլիրացիները լատինախօս դարձան և լատիներէնը Բիւզանդական պետութեան լեզուն դարձաւ։ Գրգ. դարէն վերջ, Աղբիւրներէն դէպի արեւելք և Բիւզանդական պետութեան մէջ լատիներէնը կը սկսէր տեղի տալ։

Գերմանական բարբարոս ժողովուրդները, Վիկինգներ և Օսկերներ, կը կոտորէին Թրակացի և Իլլիրացի ժողովուրդներէն մէկ մասը։ Աւարներու և Աւաններու արշաւանքի շրջանին, անոնք ենթարկուեցան անելի մեծ կոտորածներու, իսկ մնացեալները խոսնուեցին լատիներէնը և դարձան սլաւ։ Այսպէս գոյացան Սերպիան, Խորւաթիան և Չերնոգորիան։ Լատինախօս մնացին միայն Ռումանացիները։ Բիւզանդական պետութեան մէջ ևս, 320էն մինչև 620 թուականը, 3 դարերու ընթացքին, լատիներէնը հետզհետէ անհետացաւ և Յունաստանի նման վերջին կայսրն էր որ լատիներէն կը խօսէր։

Լատիներէնը մտաւ նաև Ափրիկէ և Յ. Ք. առաջին դարուն իսկ արդէն տարածուած լեզու դարձաւ, մասնաւորաբար Թունիզի մէջ։ Արաբները մուտք գործելով Ափրիկէի մէջ, շնչեցին ու վտարեցին զայն։

Ժամանակի ընթացքին, լատիներէնը փոխուեց ծնունդ տուաւ ստորին լատիներէնին։ քայքայուած կը սկսէր արդէն 3-5րդ. դարերէն։ Ստորին լատիներէնէն յառաջանան նորալատին լեզուները, որոնք արդէն անկախ լեզուներ էին 9րդ. դարէն սկսեալ։ Սակայն, գրականութեան լեզուն եւրոպայի մէկ ծայրէն միւսը լատիներէնն էր. այս վիճակը տեսց հազար տարի։ Այսօր ալ, թէև լատիներէնը դարձած է խօսակցական լեզու բոլոր նորալատին լեզուներու գրականութեան բարձրացած են իրենց մօր փոխարէն, բայց անոնց յօրինուածքին մէջ շատ մը երեւոյթներ կա՞մ ուղղակի լատիներէն են և կա՞մ լատիներէնի թարգմանութիւն։ Այսպէս, ամբողջ Եւրոպայի մէջ այսօր լատիներէնը կ'շխտէ և կը մնայ գիտական լեզու, ուսման բոլոր ճիւղերուն համար. միաժամանակ պաշտօն-

նական լեզուն է ընդհանուր կաթոլիկու-
թեան ու բազմաթիւ փոխառութիւններով
զը շարունակէ իր գոյութիւնը նոր լեզու-
ներու մէջ:

Լեզուաբանական տեսակէտէն գիտելով,
լատիներէնը բառական հին վիճակ մը կը
ներկայացնէ, թէ և նուազ քան արիականը
և յունականը: Իր ձայնական և ձևաբանա-
կան յորինումը կը ներկայացնէ զանա-
կան նոր գծեր: Շատերը լատիներէնը կը
կը մօտեցնեն յունարէնին, և առ այդ կազ-
մած են նոյնիսկ յունարէնի և լատիներէնի
բաղդատական քերականութիւնը. այս սա-
կայն իրողութեան համապատասխան է:
Լատիներէնը լեզուաբանօրէն մօտաւոր կապ
չունի յունարէնին հետ և այն համեմատու-
թեամբ միայն կարելի է կազմել յունարէնի
և լատիներէնի բաղդատական քերականու-
թիւնը՝ որքան յունարէնի և գերմաներէնի
կամ լատիներէնի և ռուսերէնի, և այլն:
Ան աւելի սերտօրէն կապուած է կելտական
ճիւղին, իսկ յունարէնի հետ ունեցած նոյ-
նութիւնը յառաջացած է յունարէնի լատի-
ներէնի վրայ ունեցած մեծ ազդեցութիւնէն:
Տես E. Leumann - J. B. Hofmann, Latei-
nische Grammatik, 1926 - 1928; R. G. Kent,
The Sounds of Latin, 3րդ. հրատ., Baltimore,
1945; Նոյնէն՝ The Forms of Latin, Balti-
more, 1949; Waide - Hofmann, Lateinisches
etymologisches Wörterbuch, Heidelberg,
1938; A. Meillet, Esquisse d'une histoire de
la langue Latine, 3րդ. հրատ., Paris, 1933;
G. Devoto, Storia della lingua di Roma,
Bologna, 1940; A. Ernout, Les éléments
dialectaux du vocabulaire Latin, Paris, 2րդ.
հրատ., 1928; A. Ernout - A. Meillet, Dic-
tionnaire étymologique de la langue Latine,
3րդ. հրատ., 2րդ. հատոր, Paris, 1951; E.
Löfstedt, Syntactica, 2 հատոր, Lund, 1928
- 1933; G. Mohl, Introduction à la chrono-
logie du latin vulgaire, Paris, 1899; C. H.
Grandgent, an Introduction to vulgar La-
tin, Boston, 1907; M. Bonnet, Le Latin de
Grégoire de Tours, Paris, 1890; J. Vie-
illard, Le latin des diplômes royaux et
chartes privées de l'époque mérovingienne,
Paris, 1927; H. F. Muller, L'époque méro-
vingienne, New-York, 1945. Տես A. Meillet
և M. Cohen, L. M., էջ 73-74:

Լատիներէնէն ծագած նոր լեզուները
հետեւեալներն են.

1. — Իսպանիացի, որ կը խօսուի բացի
Իտալիայէն, նաև Ջուրիցերիոյ և Սիկիլիոյ,
Սարալիոյ և Քորսիքա կղզիներու մէջ.
Ուելի զանազան բարբառներ, որոնցմէ զը-
խաւորներն են թոսկանականը, վենետիկ-
եանը, սիկիլիականը և սարալիո-քորսի-
քականը: Այս բոլորին մէջ լուսազոյնը կը
համարուի թոսկանայի բարբառը, որ Տան-
դէի միջոցաւ գրականութեան բարձրացաւ
13րդ. դարուն և արդի խալական գրական
լեզուն է: Իտալերէնի ամենահին յիշատա-
կարանը 960 թուականէն է: Տես առհա-
սարակ Ռոմանական լեզուներու մասին,
W. Meyer-Lübke, Grammatik der roma-
nischen Sprachen, 3 հատոր, Leipzig, 1890-
1902; (Ֆրանսերէն թարգմանութեամբ Ra-
bietti և Doutrepontի կողմէ, 4 հատոր, Pa-
ris, 1890-1906); Նոյնէն՝ Einführung in das
Studium der romanischen Sprachwissen-
schaft, 3րդ. հրատ., Heidelberg, 1920; E.
Bourciez, Eléments de linguistique romane,
4րդ. հրատ., Paris 1940; P. E. Guarniero,
Fonologia romanza, Milan, 1918; W. Meyer-
Lübke, Romanisches etymologisches Wör-
terbuch, Heidelberg, 3րդ. հրատ., 1935;
W. van Wartburg, Die Ausgliederung der
Romanischen Sprachräume, Bern, 1950; S.
Pop, La dialectologie, 2 հատ. (I. Dialec-
tologie romane), Louvain, 1950. Իտալերէնի
մասին՝ W. Meyer-Lübke, Italienische Gram-
matik, Lpz. Reiland, 1900; G. Ascoli, l'Ita-
lia dialettale, arch. Glott. ital. մէջ, VIII, և
Ovidioի, Guarnerioի, Salvioniի, Ceciի, Mo-
rosiի, Gregorioի, Parodiի, S. Pieriի, Rolfsի
գործերը նոյն պարբերականութիւն մէջ; G.
Bertoni, Italia dialettale, Milan, 1916; M.
Bartoli, Italia Linguistica, 1927; Sprach-und
Sachatlas Italiens und der Südschweiz, J.
Jadի, K. Jabergի, P. Scheuermeyerի, G.
Rolfsի կողմէ 1928էն ի վեր, G. Rolfs, Histo-
rische Grammatik der Italienischen Sprache
und ihrer Mundarten, 2 հատոր, Bern, 1949;
Տես A. Meillet և M., Cohen, L. M. էջ 74:

2. — Ֆրանսերէն, Լատինական ընտա-
նիքի արդի ամենէն ազդեցիկ ներկայա-
ցուցիչն է: Առաջին դարուն, երբ հետաքը
նուանեց Գաղղիան, հռովմէական բանակ-

ները մտան այս երկիրը և իրենց հետ բերին նաև ստորին լատիներենը: Մէջ դա՛վ էսանցած, Դաղլիայցիները մոռնալով իրենց լեզուական լեզուն և ընդունելով ստորին լատիներենը, անկէ կազմեցին երկու նոր լեզուներ, Հիւսիսի մէջ langue d'oïl և Հարաւի մէջ langue d'oc. առաջինը՝ որ բուն ֆրանսերէնն է, կը գտնուի Gironde - Lyon գիծէն դէպի հիւսիս: Երկրորդը, որ Բուվսնալ լեզուն է, կը գտնուի անկէ դէպի հարաւ: Ֆրանսերէնի բարբառներէն նշանաւոր է Ile-de-Franceի բարբառը, որ կը խօսուի Փարիզի շրջանին մէջ և բոլորին մէջտեղը կը գտնուի. անոր հիւսիսը կը գտնուի Վալլոնի բարբառը, արեւելքը՝ Շամբայնի, Պուրկոնիայի և Լոթարինիայի բարբառները, հիւսիս-արեւմուտքը՝ Բրաբանի բարբառը, արեւմուտքը՝ Նորմանդիի բարբառը, հարաւ-արեւմուտքը՝ Բուաթուի և Սեն Տոնկի բարբառները, հարաւ - արեւելքը Ֆրանքո-բրովանսալ բարբառը, այսինքն Լիոնի, Տոֆինեան և, աւելի վեր, Սափուայի բարբառը:

Այս բոլոր բարբառները, որոնք իրարմէ անկախաբար ծագած էին ստորին լատիներէնէն, նախապէս կը խօսուէին և կը գրուէին: Ֆրանսերէնի հնագոյն յիշատակաւոր 812 թուականէն է, չհաշուելով 768 թուականէն Ս. Գրոց բառացանկ մը: 12րդ. դարէն սկսեալ, Ile-de-Franceի թագաւորները հետզհետէ նուաճելով Ֆրանսայի միւս գաւառները, իրենց բարբառն ալ պարտադրեցին անոնց: Մինչև 14րդ. դար վերջացաւ ամբողջ Ֆրանսայի տիրապետութիւնը և միւս բարբառները գրական արժանիքէ ինչպիսով, ֆրանսերէնը դարձաւ ընդհանուր լեզու: Տես F. Brunot, Histoire de la langue française, Paris, 17 հատոր, երեցած 1913էն ի վեր; K. Nyrop, Grammaire historique de la langue française, 6 հատոր, թարգմանուած ֆրանսերէնի 1889; E. Pichon et J. Damourette, Essai de grammaire de la langue française, Paris, 1929-1949 (7 հատոր լոյս տեսած); F. Brunot et Ch. Bruneau, Précis de grammaire historique de la langue française, Paris, 1933; A. Dauzat, Histoire de la langue française, Paris, 1930; W. von Wartburg, Evolution et structure de la langue française, Paris, 4րդ. հրատ. 1949;

E. Bourciez, Précis historique de phonétique française, 8րդ. հրատ., Paris, 1937; P. Fouché, Le verbe français, Paris, Strasbourg, 1931; W. Meyer - Lübke, Hist. Grammatik der französischen Sprache, 2 հատոր, Heidelberg, 1913-1921; K. Pope, From Latin to modern French, Manchester, 1934; M. Grammont, Traité pratique de prononciation française, 9րդ. հրատ., Paris, 1939; P. Fouché, L'état actuel du phonétisme français, Conférences de l'Institut de Linguistique/ մէջ, IV., 1936; A. Martinet, La prononciation du français contemporain, Paris, 1945; Նոյնէն՝ Economie des Changements Phonétiques, Traité de phonologie diachronique, A. Francke S. A. Berne, 1955; O. Blochet et W. von Wartburg, Dict. étym. de la langue française, Paris, 1950; E. Gamillscheg, Etym. Wörterbuch der Franz. Sprache, Heidelberg, 1928; W. von Wartburg, Franz. Etym. Wörterbuch, Bonn, 1928; A. Dauzat, Dictionnaire étymologique de la langue française, 10րդ. հրատ., Paris, 1949; Gilliéron et Edmond, Atlas linguistique de la France, Paris, 1902-1910 et O. Bloch, Ch. Bruneau, A. Dauzat, A. Duraffour, Ch. Guérin de Guér, G. Millardet, P. Rousselot, A. R. Terracherի գործերը, S. H. A. Meillet և M. Cohen, L. M., էջ 74-75:

Ֆրանսերէնէն աւելի գեղեցիկ և բանաստեղծական կը թուի Բովսնալը, որ թէև ֆրանսերէնէն անկախ և առանձին լեզու մըն է, բայց անոր տիրապետութեան տակ հետզհետէ կը շնչուի: Բրովանսալի բարբառներն են. արեւմուտքէն՝ կասզոն բարբառը, որ մօտ է սպանիերէնին, և լանկատք բարբառը. հիւսիսէն՝ լիմուզէն և օվերնեան բարբառները, որոնք բաւական մօտիկ են Փարիզի բարբառին: Բրովանսալի ամենահին յիշատակաբանը 1102 թուականէն է, Տես Suchier, Grundriss der rom. Phil. մէջ, I., էջ 758; J. Anglade, Grammaire de l'ancien provençal, Paris, 1921; V. Crescini, Manuale per l'avviamento agli studi provenzali, 3րդ. հրատ., Milan, 1926; O. Schultz-Gora, Altprovenzalisches Elementarbuch, 4րդ. հրատ., Heidelberg, 1924; J. Ronjat, Essai de syntaxe des parlers proven-

çaux modernes, Paris, 1913; Նոյնէն՝ Grammaire istorique (այսպէս) des parlers provençaux modernes, Montpellier, 1930-1937: Տես A. Meillet & M. Cohen, L. M., էջ 74:

L. De Montigny, La langue française au Canada, Ottawa, 1916; D. Behrens, Beiträge zu einer Geschichte der franz. Spr. Ztschr. f. franz. Spr. und Lit. XLV., 1919, էջ 157-234; J. K. Ditchy, Les Acadian Louisianais et leur parler, Paris, 1932:

3. — Սպաներէն, շատ տարածուած լեզուներէն մէկն է և կը խօսուի ոչ միայն Սպանիոյ, այլ նաեւ Մեքսիկայի և ամբողջ Կեդրոնական և Հարաւային Ամերիկայի մէջ, բացի Պրագիլիայէն, մինչ և Միացեալ Նահանգներ, ինչպէս նաեւ Ափրիկէի հիւսիս արեւմտեան եզերքները: Սպաներէնի ճիւղերն են Լէսոնայի, Գաաթիյի, Արականի և Անտալուզիոյ բարբառները: Սպաներէնի ամենահին յիշատակարանը 1145 թուականէն է: Տես R. Menéndez-Pidal, Manuale

de gramática historica española, 5րդ. հրատ., Madrid, 1925; Նոյնէն՝ Origenes del español I, 2րդ. հրատ., Madrid, 1929; P. Fouché, Etudes de philologie hispanique, Paris-New-York, 1928; Fr. Hanssen, Spanische Gram. auf histo. Grundlage, Halle, 1910 et Grammatica historica de la langue Castellana, Halle, 1913; A. Zauner, alspanisches Elementarbuch, Heidelberg, 2րդ. հրատ., 1921: Տես A. Meillet & M. Cohen, L. M., էջ 75:

R. Lenz, Diccionario etimologico de las voces chilenas derivadas de lenguas indígenas americanas, 1904-1905; R. J. Cuervo, Apuntes criticas sobre el lenguaje bogotano, 5րդ. հրատ., Paris, 1907; Պուէնոս-Այրէսի Institut de philologieի կողմէ հրատարակուած Biblioteca de dialectologia hispano-americanai մէջ, հետեւեալ հեղինակները՝ I. A. Espinosa, Estudios sobre et español de Nuevo Mejico, I., 1930; IV. (գա-

նանեւ հեղինակներ), El español en Mejico, los Estados Unidos y la América Central, 1938; H. Loewe, Die Sprachen der Juden, Cologne, 1911; M. L. Wagner, Rev. dialrom.ի մէջ, I., 1909, էջ 470-506; C. J. Crews, Les judéo-espagnol dans les pays balkaniques, Paris, 1937; J. S. Revah, Bulletin hispanique, X. L., 1938, էջ 79-85 և C. M. Crews & J. P. Vinay. - ibid. XLI., 1931, էջ 209-235:

4. — Դաթալան, կը խօսուի Սպանիոյ հիւսիս-արեւելեան մասին մէջ, Ֆրանսայի հարաւը, Գաթալանի՝ Պիրենեան լեռներու շրջանին, Վալլիէիոյ, Պալէար կղզիներու և Սարտինիոյ մէջ: Հնագոյն յիշատակաբանը 1171 թուականէն է: Տես P. Fouché, Phonétique et morphologie hist. du roussillonais, 2 հատոր, Paris-Toulouse, 1924; A. Giera, Gramática historica del català antic, Barcelone, 1931; W. Meyer-Lübke, Das Katalanische, Heiderberg, 1929; Տես A. Meillet & M. Cohen, L. M., էջ 75:

5. — Բոթրուկալերէն, սպաներէնին շատ մօտիկ լեզու մըն է, որ բացի Բոթրուկալէն, գաղթականութեամբ տարածուած է նաեւ ամբողջ Պրագիլիոյ, մասամբ նաեւ Ափրիկէի և Հնդկաստանի մէջ: Աւանդուած է մեզի 1192 թուականէն: Տես J. Cornu, Grundr. der rom. Phil. I.; L. De Vasconcellos, Esquisse d'une dialectologie portugaise, Paris, 1901 et Licoes de filologia portuguesa, 2րդ. հատոր, Lisbonne, 1926:

J. Huber, alport. Elementarbuch, Heidelberg, 1933; J. Nunes, Compêndio de gramática histórica portuguesa, Lisbonne, 1919; Re de Sa Nogueira, Curso de filologia portuguesa, 2րդ. հրատ., Lisbonne, 1926; Տես A. Meillet & M. Cohen, L. M., էջ 75:

6. — Ռեքո-ռոման, (ռոմանշ) կամ լադին, կը խօսուի Գերմանիոյ մէկ մասին, Զուլցերիոյ և Խաւլիոյ մէջ. իր զբաւած գաւառներն են Կրիզոն, Թիրուլ, Ֆրիուլ, Էնկաոտին, Կրոպուշտին և այլն: Հատիններէնի ամենամօտիկ լեզուն է: Տես Th. Gardner, Grundr. der rom. Phil. I.ի մէջ; Böhmer, Romanische Studien, VI.ի մէջ, պարբերաբար լրացուելով Vollmöller Krit. Jahresberichtի միջոցաւ; R. Brandstetten, Rätroman. Forschungen, 1905; C. Battisti, Die Nömlinger Mundart (S. B. Akad-Wien, 160); G. A. Stompa, Der Dialekt von Bargell, Bern, 1934; K. Jaberg, Kultur und Sprache in Romanisch-Bünden, Bern, 1921; R. von Planta-Schorta, Dicziunari rumantsch-grischun, Coire, 1937էն ի վեր: Տես A. Meillet & M. Cohen, L. M., էջ 75:

7. — Տալապերէն, ամենէն թոյլ խումբն է, մինչ և 19րդ. դարու վերջը կը խօսուէին իր բարբառները Ագրիականի ափերուն վրայ, այժմ բոլորովին ջնջուած է: Տես

M. G. Bartoli, Das Dalmatische (Schriften der Balkankommission, հատ. IV et V), 1906; A. Ive, Il dialetto veglioto, arch. glott. ital. հատ. IX, մէջ: Տես A. Meillet & M. Cohen, L. M., էջ 75:

8.— Թուամսերէն, արդի Թուամսիրոյ լեզուն է: Այս երկիրը նախապէս կը կոչուէր Տակիա և բնակուած էր Թրակացիներով: Ան կը պարունակէր բուն Թուամսիան, Մոյոտովայագիւն, Թրանսլիվանիան և Պեսարապիան: Հռովմայեցի Տրայանոս կայսրը նուաճեց այդ երկիրը և վերածեց հռովմէական գաւառի 106 թուականին: Իր տիրապետութիւնը ապահովելու համար այնտեղ, իտալիոյ զանազան մասերէն բաղձաթիւ հռովմէացի գաղթականներ բերաւ և բնակեցուց Դանուբի ձախ ափը: Անոնք հոն հաստատուելով երկիրը լատինացուցին: Թրակերէնը անհետացաւ և անոր աւերակներուն վրայ կերտուեցաւ նոր լատինական լեզու մը, որ կոչուեցաւ ուսլաներէն, որուն հնագոյն յիշատակարանը 16րդ դարէն է: Թուամսերէնը մեծապէս ազդուած է սլաւականէն, գլխաւոր այն պատճառով, որ եկեղեցական լեզուն սլաւական է: Թուամսերէնի բարբառներն են՝ վալիսերէն, մոլտաւերէն, Թրանսլիվանիոյ բարբառ և մակեդոնա-ուսլամական: Վերջինը, որ ըստ տեղացիներու կը կոչուի արոմին, կը խօսուի մինչև Ներկայիս, մասնաւորաբար Թեսալիոյ, Ալպանիոյ, Մոնասթերի և Սալոնիկի շրջանները: Տես H. Tiktin, Grundr. der rom. Phil. I, ր. 17, O. Densustian, Histoire de la langue roumaine, 2 հատոր, Paris, 1901-1932; A. Rosetti, Istoria limbii române, I-II, Bucurest, 1938; S. Puscariu, Etudes de linguistique roumaine, Cluj, 1937 et Studi introromâne, 3 հատոր, Bucurest, 1906-1929; Th. Capidan - Megleno, Rominii, 3 հատոր, Bucurest, 1925-1936. Նոյնն՝ Aromânii, dialectual aromân, Bucurest, 1932; E. Seidel, Linguistische Beobachtungen in der Ukraine (A. Rosettiի Bulletin linguistiqueի մէջ, 1943-II); S. Pop, Grammaire roumaine, Berne, 1948: Տես A. Meillet & M. Cohen, L. M., էջ 75-76:

ԱՆՈՒՇԱԻԱՆ ՎՐԴ. ԶԴՋԱՆԵԱՆ
(Շարունակելի՝ 11)

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

ԿԱՐՄԻՐ ՎԱՆՔ — Ս. ՆՇԱՆ

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ. — Կարմիր կամ կարմրակն Ս. Նշան Վանքը կը գտնուէր Զմշկածագի Ագրակ գիւղին մօտ: Կարմիր կոչուած է, որովհետեւ «կարմիր են հողն և քարինք այս բարձրաւանդակին, որոյ վրայ շինուած է Վանքը» (Սրուանձտեանց, Թ. Աղբար, Բ. Հատոր, էջ 115): Արուէն Գարսոյն, որ ժէ. դարու Բ. կեսին կ'ապրէր, սապէս նկարագրած է. «Զի Կարմիր Վանքս ի վերայ ապառաժ քարի է. հողն կարմիր է. յարեւելից կողմն Ագրակն է և Պաւղանն. յարեւմտից դիմն՝ սուրբ Էհան, Հաղարին, և Աղկաւն. հարաւային կողմն Զմշկածագ քաղաքն. հիւսիսային կողմն Ակներն և Սեղընկայ լեռան» (ն. Լալայեան, Տուցակ Զեռ. Վասպուրականի, էջ 536): Տրդատ Եպս. Պալեան ես ունի նկարագրութիւն մը այս Վանքի մասին «Լոյս» եկեղեցագրատան կան շարաթաթեթիւն մէջ (1906, էջ 569):

ՊԼՏԱԿԱՆ. — Կարմիր Վանքի առաջ-նորդներէն ծանօթ են շատ քրիւնր. այսպէս՝

1. — Տէր Մեխիսէթ, 1435-6. — Լ. Ս. Ուշիկեան, Հիշատակարաններ, ԺԵ. դար, Մասն Ա., էջ 448 և 466:

2. — Կիրակոս Եպիսկոպոս, 1537. այդ թուականին Վանքը ունէր 16 Միաբաններ. — Tisserant, Cod. Armeni, Romae, 1927, p. 148:

3. — Թումայ Եպիսկոպոս, 1621-3. — Հանգ. Ամս., 1924, էջ 123: Թ. Աղբար, Բ. Հատոր, էջ 329:

4. — Աւետիս Վարդապետ, 1683-4. — Tisserant, Cod. Armeni, Romae, 1927, p. 127, Լոյս, 1906, էջ 570:

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ. — Նոյնպէս սակաւ են մշակութային առեւանդներ: Դաստատան մը գոյութիւնը երաշխաւորող հաստատուն տեղեկութեանց չենք հանդիպած: Թերեւս ներուի ենթադրել նման բան մը, նկատի ունենալով որ Ալէքսիանոս արքեպիսկոպոսն «անուրը կը գործածէ 1537ին, իսկ աւելի ուշ, 1684ին ալ, կը տեսնենք օճե-